

Píše Bernd Hamacher

(E*forum, 28. 12. 2015)

Když v roce 2007 vyšly pod názvem **Prag, poste restante** (Reinbek bei Hamburg: Rowohlt) vzpomínky Jindřicha Manna, oznamoval podtitul *Neznámý příběh rodiny Mannových*. Avšak rodinný příběh vnuka Heinricha Manna je jen jednou z rovin knihy, která může být nepochybně označena za román a jako taková patří v rámci německé současné literatury do populárního žánru autofikce. Dopis uložený na poště, který knize dává titul, je zmíněn až těsně před koncem. Tento nápad pochází od sudetoněmeckého recepčního hotelu Regina v Mnichově utěšujícího protagonistu a ich-vypravěče Manna, jenž po potlačení pražského jara 1968 pochybuje o svém návratu do Prahy: „Pozdravte se v Praze! Sám sebe! [...] Napište si psaní a v něm se v Praze pěkně přivítejte. A už se v té záležitosti nadále nepoddávejte nepatřičné skepsi.“ [...] „A komu mám takový dopis adresovat?“ „Jindřich Mann, Praha, poste restante“ (s. 334; cit. dle českého vydání nakl. Labyrint, 2012).

Mann dopis nenapíše, tato epizoda zato vyvolá sen, typické emigrantské „seriálové snění“ (s. 332), ve kterém se pokouší vyzvednout dopis uložený na pražské hlavní poště. Dopis nedostane, ztratí však svůj německý cizinecký pas, na který by býval ani nesměl přicestovat. Jindřich Mann nezpracovává ve své knize jen faktuelní vzpomínky a rodinné dokumenty, ale skládá je kolem snů a kontrafaktických imaginací, které nejčastěji začínají v Praze, a sice v určitých konkrétních budovách a vycházejí z topografie města. Mann také snem začíná, přesněji řečeno vzpomínkou na svého učitele matematiky na pražské základní škole pana Holubáře, který seznamoval žáky se svojí teorií „života-snu“ (s. 8). Zřejmě od Holubáře, významově tedy „pěstitele holubů“, pochází poštovní holub, který doručil ve skutečnosti nenapsaný dopis poste restante na pražskou hlavní poštu. V každém případě se zdá, že Mannovy vzpomínky se řídí choreografií Holubářovy snové logiky. Sen o otci, českém spisovateli Ludvíku Aškenazym, jenž je vyličen hned po epizodě s učitelem matematiky, se totiž stává podnětem k psaní: „Dobře, říkal jsem si, tak já to teda zkusím napsat... tu knížku... o otci a matce, a taky o Praze“ (s. 9).

Jedná se o vícero budov, které vzpomínkám dávají jistou strukturu – nejdřív školní budova, již „její stavitelé předurčili, i když s jistou nerozhodnou zdrženlivostí, secesní rysy“ (s. 16): „Řekl bych, že architekt byl ve svých záměrech rozdvojen. [...] Ten muž se nikdy jasně nerozhodl, čemu dát přednost: ornamentům a elegantnímu optimismu secese, či geometrické přísnosti“, která „po desetiletí prosakovala zevnitř budovy“ (s. 16). Tato ambivalence platí metonymicky pro Prahu, v jejíchž dějinách se podle Mannova líčení střídají optimistická období s ponurými. V centru stojí první Československá republika, která je popsána jako „zmizelá Atlantida“ (s. 156), jako

„vzrušené jarní chvění vprostřed sychravé podzimní plískanice“ (s. 158). A také v rovině vyprávění se střídají snové a střízlivě dokumentární pasáže.

Dalšími metonymicky obsazenými pražskými budovami a prostorami jsou hotel Evropa na Václavském náměstí, Café Esplanade a také Hlavní nádraží, přičemž se na tomto místě Mann dopouští příznačného omylu: „Skvostná budova s věžemi, výklenky, oblouky, arkýři, obřími štukovanými orly, velikými hodinami a nápisem *Praga caput regni*“ (s. 18). Tento nápis se ale nenachází na nádraží, nýbrž na Staroměstské radnici. Nádraží se tak záměnou nápisu stává symbolickým sídlem vlády. Nejrozumnější topoi Prahy se jaksi navzájem zastíňují tím, že jsou snově-logicky naskládány přes sebe. V centru leží internacionalita manifestovaná nádražím a hotelem Evropa, která se odráží zřejmě také v neustálém důvěrném střídání češtiny a němčiny jako mateřského jazyka v rodině napříč generacemi. Tato internacionalita je ovládána vypravěčem, jenž jako malý chlapec shlíží do „magické hlubiny“ nádražního areálu: „Pozoroval jsem to vše z výšin. Jako pták z nebe, jako obr, který navštívil trpasličí říši“ (s. 18).

Zaměněné nápisy hrají roli také v pozdější epizodě při vpádu Rudé armády, která měla potlačit pražské jaro: „Z nároží zmizely názvy ulic, ze silnic názvy obcí, hezké dívky psaly na silnici vedoucí na Zbraslav velkými písmeny BRNO 150 KM. Našinec se vyznal, nenašinec zmateně bloudil, čučel do mapy, a když se optal, poslali ho jinam, než chtěl. Vše se dělo v samozřejmé dobrovolnosti, vojensky poražený stát neměl nad nikým žádnou moc“ (s. 304). Toto krátké anarchické období bylo ukončeno dvacetiletou érou tzv. „normalizace“, „ulice dostaly zpátky svá jména“ (s. 312). Vypravěč však naznačuje, že tato jakási lingvistická normalita byla sama o sobě v historii Prahy 20. století pouze jednou z epizod, protože ulice tehdy ze záhadných důvodů měnily jména a měnila se tak i adresa rodiny, aniž by se někdo přestěhoval.

Pražské domy získávají punc pohádek především díky „armádě soch“, které „(vyčkávaly) okamžik, kdy jim bude vdechnuta duše“ (s. 95). To, že jsou „vtěleny“ do siluety města (s. 96), znamená sice, že z ní nevyčnávají a nejsou vnímány jako něco zvláštního, znamená to ale zejména, že tuto strukturu má celé město: Praha je z tohoto hlediska zkamenělá literatura, nebo naopak: kámen, který ještě nezliterárněl. Díky poeticko-tvůrčímu nádechu postavy ožívají. Překvapivým vrcholem je skutečnost, že to neplatí jen pro Prahu minulých staletí, ale vysloveně také pro socialismus, jenž má na svědomí architekturu budovy vedle někdejšího bydliště Mannových na Vinohradech:

„Výzdoba jejího průčelí přitahovala permanentně můj pohled. Nad širokým portálem se tam odehrávala pracovní porada. Kamenné postavy cosi probíraly [...]. To ale nebylo nic, a sice naprosté nic ve srovnání s dalším pánem v obleku! Jednořadové sako se zdálo být trochu malé, možná bylo ale jen příliš upnuté. Ten chlap si je zapnul na všechny tři knoflíky! Nevěnoval se ale své eleganci – na té mu nezáleželo. Nýbrž: V jedné ruce svíral telefonní sluchátko a tiskl si ho na ucho. [...] Byl pravidelným objektem mých zběsilých úvah: Komu dnes asi volá, říkal jsem si“ (s. 96–97).

Vypravěč kontrafakticky a ‚snově-logicky‘ uvádí na literární scénu ony s Prahou

asociované anarchické struktury, subverzi pořádku a normality, takže z města důsledně vzniká literatura – z *tohoto* města, z Prahy. To pak přesahuje také do roviny rodinného příběhu, například s ohledem na dědečka Heinricha Manna, kterého Jindřich nepoznal, který ale v jednom snu tiše sedí u jeho postele. Vypravěč nezmiňuje, že se jeho dědeček posmrtně ještě jednou přece jen do Prahy dostal. Jindřichova matka a jediná dcera Heinricha Manna Leonie dala v roce 1961 souhlas, aby vláda NDR převezla z Kalifornie urnu jejího otce, a sice přes Prahu. Jindřichovi bylo v té době 13 let. Jak mi v jednom rozhovoru řekl, nic o tom tehdy nevěděl, a v rodině se o této záležitosti, pociťované jako trapná politická konfiskace, nemluvalo.

Přídavné jméno „neznámý“ v podtitulu rodinného příběhu Mannových neznamena tedy jen to, že jsou prezentována dosud neznámá fakta na základě nových dokumentů a archivních nálezů. Přinejmenším stejně důležitý je aspekt, že to neznámé v tomto příběhu je také jeho fikcionalita. Tak vzniká literatura jako ambivalentní struktura kamene a duše, skutečnosti a snu, normality a fantastiky, pořádku a anarchie. V této rovině knihy lze spatřovat Mannův v rozhovoru artikulovaný úmysl revidovat německý náhled na Česko.

Teprve o pět let později vyšla Mannem vlastnoručně nově napsaná česká verze (*Poste restante*. Praha: Labyrint, 2012). Na rozdíl od německého ‚originálu‘ zde chybí dokumentární obrazová část, což nejde na účet spořivosti nakladatelství, ale vychází z vědomého rozhodnutí autora, který tak chtěl naznačit, že se nejedná o populárně naučnou literaturu. Rovněž chybí podtitul, který si vyžádalo nakladatelství Rowohlt. Samotný Mann proto považuje českou verzi za lepší. I tentokrát byl ale přinucen ke kompromisu. Slovo Praha se v titulu nemělo objevit, aby kniha našla čtenáře také mimo hlavní město – z německého pohledu je to kuriózní, protože jde naprosto zřejmě o pražský román. A jako takový si *Poste restante* může kromě zájmu o biografii rodiny Mannových nárokovat i místo jak v německé, tak v české současné literatuře.

Překlad Petra Knápková

www.ipsl.cz